

Трудове право; право соціального забезпечення

УДК 349.2

Лапкін Андрій Васильович

доктор юридичних наук, професор,

доцент кафедри трудового права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Lapkin Andrii

Doctor of Law, Associate Professor,

Associate Professor of the Department of Labor Law

Yaroslav Mudryi National Law University

ORCID: 0000-0002-3240-6377

Тупіков Ігор Васильович

аспірант кафедри трудового права

Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Tupikov Igor

Postgraduate Student of the Department of Labor Law

Yaroslav Mudryi National Law University

УНІФІКАЦІЯ ПРАВИЛ ПРОФЕСІЙНОЇ ЕТИКИ ПРЕДСТАВНИКІВ СИСТЕМИ ПРАВОСУДДЯ

UNIFICATION OF RULES OF PROFESSIONAL ETHICS FOR REPRESENTATIVES OF THE JUSTICE SYSTEM

Анотація. *Вступ. В контексті судово-правової реформи, а також євроінтеграції України набуває актуальності питання уніфікації правил професійної етики для суддів, прокурорів, адвокатів та слідчих.*

Мета. *Метою дослідження є розробка концептуальних підходів до уніфікації правил професійної етики представників системи правосуддя.*

Матеріали і методи. *Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-*

правові акти (правила, кодекси), які регулюють професійну етику суддів, прокурорів, адвокатів та слідчих; 2) практика застосування правил професійної етики цих осіб; 3) праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у цій царині.

В процесі дослідження було використано такі наукові методи: філософський діалектичний метод (є універсальним методологічним базисом дослідження); аналізу та синтезу (для виокремлення основних складових професійної етики та їх узагальнення); формально-логічні методи (для формулювання основних висновків) та ін.

Результати. У науковій статті розкрито основні передумови для уніфікації правил професійної етики суддів, прокурорів, адвокатів та слідчих. Окреслено можливі підходи до уніфікації професійної етики, проаналізовані переваги і недоліки кожного з них. Зроблено висновок, що уніфікація етичних правил представників правосуддя має важливе значення для узгодження їх корпоративних інтересів, а також ефективної реалізації завдань і дотримання загальних засад судочинства.

Перспективи. В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на уніфікації окремих принципів та правил професійної етики представників системи правосуддя.

Ключові слова: професійна етика, правовий статус, правові гарантії, суддя, прокурор, адвокат, слідчий, професійні права і обов'язки, правосуддя.

Summary. *Introduction.* In the context of judicial and legal reform, as well as Ukraine's European integration, the issue of unifying the rules of professional ethics for judges, prosecutors, lawyers, and investigators is becoming increasingly relevant.

Purpose. The purpose of the study is to develop conceptual approaches to unifying the rules of professional ethics of representatives of the justice system.

Materials and methods. The materials of the study are: 1) legal acts (rules, codes) that regulate the professional ethics of judges, prosecutors, lawyers and investigators; 2) the practice of applying the rules of professional ethics of these persons; 3) the works of domestic and foreign authors who conduct their scientific and practical research in this area.

The following scientific methods were used in the research process: the philosophical dialectical method (is a universal methodological basis of the study); analysis and synthesis (to isolate the main components of professional ethics and generalize them); formal and logical methods (to formulate the main conclusions), etc.

Results. The scientific article reveals the main prerequisites for the unification of the rules of professional ethics of judges, prosecutors, lawyers and investigators. Possible approaches to the unification of professional ethics are outlined, the advantages and disadvantages of each of them are analyzed. It is concluded that the unification of the ethical rules of justice representatives is of great importance for the coordination of their corporate interests, as well as the effective implementation of tasks and compliance with the general principles of judicial proceedings.

Discussion. In further scientific research, it is proposed to focus attention on the unification of individual principles and rules of professional ethics of justice representatives.

Key words: professional ethics, legal status, legal guarantees, judge, prosecutor, lawyer, investigator, professional rights and obligations, justice.

Постановка проблеми. В контексті судово-правової реформи, а також євроінтеграції України набуває важливого соціального значення впровадження, удосконалення та забезпечення неухильного дотримання етичних стандартів у діяльності представників системи правосуддя. При цьому тісний функціональний взаємозв'язок професій судді, прокурора,

адвоката і слідчого обумовлює актуальність питання про можливість уніфікації правил професійної етики для їх представників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження питань професійної етики зроблено такими зарубіжними дослідниками, як Е. Чембліс (E. Chambliss), який досліджував особливості професійної етики та професійної відповідальності юристів, аналізуючи її на конкретних практичних прикладах [1], В. Рейнквіст (W. Rehnquist), який аналізував стан юридичної професії і робив прогноз щодо перспектив її розвитку, що передбачає підвищення етичних стандартів [2] та ін. Серед вітчизняних дослідників проблеми професійної етики представників системи правосуддя досліджували В. О. Лозовой та О. В. Петришин (в аспекті професійної етики юристів) [3], В. М. Сущенко (в контексті професійної культури та професійної відповідальності правника) [4] та ін. Також ці питання вже частково досліджувалися у попередніх публікаціях автора [5]. Разом із тим, питання уніфікації правил професійної етики представників системи правосуддя не отримали належного наукового дослідження, зокрема не були достатньо проаналізовані можливі підходи до цього, а також переваги і недоліки кожного з них.

Метою статті є розробка концептуальних підходів до уніфікації правил професійної етики представників системи правосуддя.

Матеріали і методи. Матеріалами дослідження є: 1) нормативно-правові акти (правила, кодекси), які регулюють професійну етику суддів, прокурорів, адвокатів та слідчих; 2) практика застосування правил професійної етики цих осіб; 3) праці вітчизняних та зарубіжних авторів, що провадять свої науково-практичні дослідження у цій царині.

В процесі дослідження було використано такі наукові методи: філософський діалектичний метод (є універсальним методологічним базисом дослідження); аналізу та синтезу (для виокремлення основних складових професійної етики та їх узагальнення); формально-логічні

методи (для формулювання основних висновків) та ін.

Виклад основного матеріалу. Уніфікація (від. лат. unus – один, facio – роблю; об'єднання) означає приведення до одноманітності, до єдиної форми або системи. Щодо досліджуваної проблеми це означає приведення правил професійної етики основних представників системи правосуддя: суддів, прокурорів, адвокатів та слідчих, до одноманітності, формування їх єдиної системи та, опціонально, оформлення в єдиному правовому документі – правилах, кодексі тощо.

Потребу в уніфікації правил професійної етики визначає єдність завдань та загальних засад системи правосуддя, які поширюються на всіх її представників, незалежно від їх професійної чи відомчої належності. Досягнення цих завдань та додержання засад здійснюється в процесі узгодженої діяльності суддів, прокурорів, адвокатів та слідчих, що обумовлює необхідність регулювання їх поведінки єдиними етичними правилами та відсутність істотних протиріч чи відмінностей між ними.

Передумову для уніфікації цих правил створює те, що формування професійної етики представників системи правосуддя відбувалося в процесі їх спільної діяльності, у повторюваних ситуаціях, які мають типовий характер. Враховуючи, що при реалізації покладених на них функцій судді, прокурори, слідчі та адвокати передусім взаємодіють одне з одним, то правила професійної етики увібрали в себе багаторічний досвід такої взаємодії та відображають оптимальні стандартизовані варіанти вирішення різноманітних професійних ситуацій на основі взаємного узгодження інтересів.

Водночас важливо відмітити, що в межах системи правосуддя представники кожної з цих професій виконують властиві лише їм функції: судді здійснюють розгляд та вирішення юридично значущих справ, адвокати – представництво і захист, прокурори та слідчі виконують обвинувальну функцію. Ці процесуальні функції суворо відокремлюються

одна від одної і їх суміщення не допускається. Здійснення кожної з цих функцій передбачає свій набір завдань і повноважень, на ефективну реалізацію яких спрямовані правила професійної етики. При цьому ефективна реалізація функцій представників однієї професії не завжди означає аналогічного ефекту для представників іншої, а частко і навпаки, перешкоджає цьому. Приміром, успішна позиція сторони захисту може «зламати» обвинувальну діяльність слідчого і прокурора, а принципова позиція судді – привести до засудження винного попри всі намагання захисника його виправдати, тощо. Таким чином, представники кожної із вказаних професій мають власні професійні інтереси, які відрізняються чи навіть суперечать професійним інтересам інших правників. Це позначається на правилах етики кожної з цих професій, які відображають корпоративні інтереси, і ускладнює їх уніфікацію.

Разом із тим, функції, які здійснюються цими особами, є взаємопов'язаними та взаємоузгодженими. Тому професійні інтереси одних правників не можуть превалювати на інтересами інших, оскільки це призведе до дисбалансу всієї системи правосуддя. Враховуючи це, правила професійної етики повинні бути спрямованими не лише на однобічний захист корпоративних інтересів представників однієї професії, а й на досягнення певного компромісу з професійними інтересами інших представників системи правосуддя, щоб зрештою забезпечувати реалізацію професійних інтересів всіх правників та підтримання балансу між ними у публічних інтересах правосуддя, які превалюють над корпоративними інтересами окремих професій. Відповідно, правила професійної етики покликані полегшувати взаємодію між суддями, прокурорами, адвокатами та слідчими, попереджати виникнення конфліктних ситуацій, а в разі їх появи – залагоджувати їх оперативно і повно з мінімізацією шкоди для загальних інтересів правосуддя.

З викладеного випливає, що судді, прокурори, адвокати і слідчі

мають керуватися єдиними етичними принципами у своїй професійній діяльності. При цьому аналіз правил (кодексів) професійної етики для представників цих професій засвідчує, що загальні етичні засади їхньої діяльності у більшій частині співпадають, зокрема в аспекті таких принципів, як верховенство права, законність, повага до прав і свобод людини і громадянина, недопущення дискримінації, незалежність, справедливість, компетентність, конфіденційність, професійна честь і гідність тощо. Єдність етичних принципів діяльності створює умови для уніфікації й інших складових етичного регулювання цих професій, включаючи відповідні вимоги, обмеження та правила поведінки.

Як приклад можна навести заборону позапроцесуального спілкування судді з прокурором, захисником та іншими учасниками судових процесів. На сьогодні вона передбачена ст. 14 Кодексу суддівської етики, згідно з якою суддя не має допускати позапроцесуальних взаємовідносин з учасниками судового процесу у справі, що перебуває у його / її провадженні. Водночас етичні кодекси (правила) прокурорів та адвокатів не містять подібних обмежень, хоча закріплене в них правило поваги до незалежності суддів логічно передбачає утримання від будь-яких спроб позапроцесуального спілкування із суддями. Оскільки будь-які позапроцесуальні взаємовідносини не можуть бути односторонніми, і на практиці найчастіше ініціюються не суддями, а саме прокурорами, адвокатами чи слідчими, то відповідна заборона мала би встановлюватися для всіх представників системи правосуддя, а не лише для суддів.

Правову основу для уніфікації професійної етики цих осіб закладають положення Конституції України, Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод та процесуальних кодексів. Ці акти закріплюють права і свободи людини, які правники покликані захищати, визначають загальні засади судочинства, а також містять інші норми найбільш загального характеру, що поширюються на всіх представників

системи правосуддя і закладають базис для формування власне етичних правил поведінки. Таким чином, подальша уніфікація правил професійної етики може здійснюватися за допомогою цих актів, а саме процесуальних кодексів, зокрема шляхом доповнення та уточнення системи засад судочинства, які вони закріплюють.

Також важливе загальне значення для тих правників, які в системі правосуддя виконують функції держави, мають положення Розділу VI «Правила етичної поведінки» Закону України «Про запобігання корупції», який є правовою основою для кодексів чи стандартів професійної етики та визначає такі загальні правила, як: додержання вимог закону та загальновизнаних етичних норм поведінки; ввічливість у стосунках з громадянами, керівниками, колегами і підлеглими (ст. 38); пріоритет публічних інтересів (ст. 39); політична нейтральність (ст. 40); неупередженість (ст. 41); компетентність і ефективність (ст. 42); нерозголошення інформації (ст. 43); утримання від виконання незаконних рішень чи доручень (ст. 44). Положення цього Закону, відповідно до п. 1 ч. 1 ст. 3, поширюються на суддів, прокурорів та слідчих, але не поширюються на адвокатів. Разом з тим, зважаючи на те, що на відміну від інших антикорупційних вимог та обмежень, правила етичної поведінки мають універсальний характер і можуть стосуватися не лише осіб, які виконують функції держави та місцевого самоврядування, а й представників приватного сектору, існує можливість їх поширення також на адвокатів, що заклало б надійну основу для уніфікації правил професійної етики для представників публічної та приватної сфери.

Разом з тим, основний масив етичних правил регламентується на відомчому рівні – відповідними етичними кодексами чи правилами: це Кодекс суддівської етики, затверджений Рішенням XX чергового з'їзду суддів України від 18.09.2024; Кодекс професійної етики та поведінки прокурорів, затверджений Всеукраїнською конференцією прокурорів

27.04.2017; Правила адвокатської етики, затверджені Звітньо-виборним з'їздом адвокатів України 2017 року 09.06.2017. Для слідчих немає окремого етичного кодексу, водночас вони підпорядковуються правилам етичної поведінки, затвердженим в межах відомства, де вони працюють, а саме: Правилам етичної поведінки поліцейських, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ від 09.11.2016 № 1179; Правилам професійної етики працівників Бюро економічної безпеки України, затвердженим наказом Бюро економічної безпеки України від 30.06.2022 № 129; Правилам професійної етики працівників Державного бюро розслідувань, затвердженим наказом Державного бюро розслідувань від 16.01.2021 № 30; Кодексу професійної етики працівників Національного антикорупційного бюро України, затвердженому наказом Директора НАБУ від 01.09.2016 № 242; Правилам професійної етики та доброчесності військовослужбовця Служби безпеки України, затвердженим наказом Центрального управління Служби безпеки України від 27.11.2023 № 474. Таким чином, спостерігається значна диференціація такого регулювання.

У зв'язку із цим постає питання про можливість розробки і прийняття єдиного документу, який би систематизував та уніфікував правила професійної етики для представників системи правосуддя. Ця ідея виглядає привабливо з теоретичної точки зору, однак наражається на низку практичних перешкод. Передусім вони пов'язані із інституційною та відомчою відокремленістю різних правничих професій, представники яких задіяні у здійсненні правосуддя. Так, відповідні спеціальні закони визначають різну систему принципів, на яких ґрунтується діяльність представників цих професій, а також відрізняється правовий статус їх представників, правові форми їх діяльності, порядок контролю за додержанням етичних правил та наслідки їх порушення тощо. Таким чином, розробці певного єдиного документу має передувати подолання цих відмінностей шляхом внесення змін у відповідне законодавство.

Іншою серйозною проблемою є визначення структури та змісту відповідного документа. Оскільки єдність етичних принципів і правил не означає їх однаковість, то відповідний спільний документ має бути досить об'ємним, включаючи загальну частину, що відображала б спільні принципи, і спеціальну, в межах якої розкривалися б особливості етики представників окремих правничих професій. Іншим варіантом може бути прийняття документа, який би закріплював лише єдині для всіх представників системи правосуддя принципи і правила, але в такому випадку він не замінюватиме існуючі етичні кодекси, а лише резюмуватиме ті спільні положення, які в них закріплені.

Нарешті вкрай проблемним виглядає і визначення суб'єкта розробки й затвердження такого документа. Так, на сьогодні для суддів, прокурорів та адвокатів правила професійної етики затверджуються найвищими органами професійного самоврядування [6, с. 77], тоді як для слідчих це здійснюється керівниками відповідних органів правопорядку, в яких діють слідчі апарати. В цих умовах необхідне прийняття певного узгодженого рішення відповідних органів самоврядування і видання спільного наказу керівників органів правопорядку, що, вочевидь, зіштовхнеться зі значними організаційними складнощами та корпоративним спротивом. Незалежний статус судової влади, прокуратури та адвокатури фактично виключають участь суб'єкта, політична воля якого могла би привести різноспрямовані корпоративні інтереси представників цих професій до «єдиного знаменника». Іншим варіантом є затвердження відповідного спільного етичного кодексу на рівні закону, однак це не відповідає існуючим підходам до вироблення правил професійної етики, які належать до внутрішніх питань функціонування того чи іншого інституту чи відомства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, уніфікація правил професійної етики представників системи правосуддя має важливе значення для узгодження їх корпоративних інтересів, а також

ефективної реалізації завдань і додержання загальних засад судочинства. Шляхи для уніфікації цих правил вбачаються у: 1) гармонізації існуючих кодексів (правил) професійної етики; 2) створенні єдиного документу з питань професійної етики для всіх представників системи правосуддя.

Зважаючи на значні організаційні та інші складнощі, з якими пов'язаний другий з цих підходів, які пов'язані із інституційною та відомчою відокремленістю, суперечливістю корпоративних інтересів та відсутністю нагальної практичної необхідності заміни існуючих етичних кодексів (правил), вбачається за доцільне зробити такі кроки: 1) розширити перелік правил етичної поведінки на рівні Закону України «Про запобігання корупції», поширивши їх дію також на адвокатів; 2) доповнити систему загальних засад судочинства на рівні процесуальних кодексів окремими етичними принципами; 3) розробити єдиний кодекс професійної етики слідчого та затвердити його спільним наказом керівників органів правопорядку; 4) узгодити між собою кодекси (правила) професійної етики суддів, прокурорів, адвокатів та слідчих.

В подальших наукових дослідженнях пропонується зосередити увагу на уніфікації окремих принципів та правил професійної етики представників системи правосуддя.

Література

1. Chambliss E. Professional Responsibility: Lawyers, A Case Study. *Fordham L. Rev.* 2000. Т. 69. Р. 817-834
2. Rehnquist W.H. The Legal Profession Today. *Ind. LJ.* 1986. Т. 62. Р. 151-178.
3. Лозовой В. О., Петришин О. В. Професійна етика юриста. Харків: Право, 2004. 176 с.
4. Сущенко В. М. Модель професійної культури правника: критерії та підходи. *Наукові записки НаУКМА. Юрид. науки.* 2009. Вип. 90. С. 29-

33.

5. Етика прокурора, судді, слідчого : навчальний посібник / Л. М. Гуртієва, О. В. Капліна, А. В. Лапкін та ін. ; тех. ред. Ю. Д. Батан ; за ред. А. В. Лапкіна, Г. Шмельцер. Одеса: Вид. дім «Гельветика», 2022. 284 с.

6. Лапкін А. Гарантії дотримання норм професійної етики суддею, прокурором і адвокатом (на прикладі України). *Copernicus Political and Legal Studies*. 2022. Vol. 1. Issue 2. С. 76-85. DOI: <https://doi.org/10.15804/CPLS.20222.08>.

References

1. Chambliss, E. (2000). Professional Responsibility: Lawyers, A Case Study. *Fordham L. Rev.* 2000. T. 69. P. 817-834.

2. Rehnquist, W.H. (1986). The Legal Profession Today. *Ind. LJ.* 1986. T. 62. P. 151-178.

3. Lozovoi, V. O. & Petryshyn, O. V. Profesiina etyka yurysta [Professional ethics of a lawyer]. Kharkiv: Pravo, 2004. 176 p. [in Ukrainian].

4. Sushchenko, V. M. (2009). Model profesiinoi kultury pravnyka: kryterii ta pidkhody [Model of professional culture of a lawyer: criteria and approaches]. *Naukovi zapysky NaUKMA. Yuryd. nauky.* 2009. Vyp. 90. P. 29-33 [in Ukrainian].

5. Hurtiieva, L. M., Kaplina, O. V., Lapkin, A. V. eth. Etyka prokurora, suddi, slidchoho [Ethics of a prosecutor, judge, investigator]: navchalnyi posibnyk; za red. A. V. Lapkina, H. Shmeltser. Odesa: Vydavnychyi dim «Helvetyka», 2022. 284 p. [in Ukrainian].

6. Lapkin, A. (2022). Harantii dotrymannia norm profesiinoi etyky suddeiu, prokurorom i advokatom (na prykladi Ukrainy) [Guarantees of compliance with the norms of professional ethics by a judge, prosecutor and lawyer (using the example of Ukraine)]. *Copernicus Political and Legal Studies*. Vol. 1. Issue 2. P. 76-85. <https://doi.org/10.15804/CPLS.20222.08> [in

Ukrainian].